

Anciennitetsprincipen i Sveriges riksdag¹

Martin Brothén

Inledning

Inom alla institutioner och sammanslutningar av människor finns normer och regler av olika slag. Dessa är inte en gång för alla givna, utan förändras och varierar över tid. En viktig norm i det svenska riksdagshuset är anciennitetsprincipen, dvs principen att ålder och tjänstgöringstid har betydelse vid rekryteringar till ledande positioner. Anciennitetsprincipen har i statsvetenskaplig forskningslitteratur sagts vara betydelsefull för t.ex. fördelningen av utskotts-uppdragen. Två invändningar kan riktas mot den anciennitetsanknutna litteraturen. Diskussionen om principen har dels varit förhållandevis begränsad till sin omfattning, dels varit för ensidigt fokuserad på tjänstgöringstidens längd. När anciennitetsprincipen har diskuterats har det skett i knapphändiga ordalag, närmast i förbigående, och nästan genomgående utan en problematisering av begreppet utifrån både ålder och tjänstgöringstid (Brusewitz, 1933, s. 129 f; Stjernquist, 1966, s. 323; Andersson, 1984, s. 2; Larsson, 1986, s. 51; Wallenberg, 1989, s 59 f, jfr Gustafsson och Carlsson, 1968; Anckar, 1972; Hagevi, 1994; 1995).

I det följande kommer jag att argumentera för behovet av en komplettering av de hittills gjorda undersökningarna av anciennitetsprincipens betydelse vid riksdagsinterna rekryteringar. Dessa har genomgående utnyttjat tjänstgöringstiden – i riksdagssammanhang analog med riksdagsåldern – som operationalisering av anciennitetsbegreppet. I denna uppsats motiverar jag varför forskningen bör vidga definitionen av anciennitetsbegreppet, så att även levnadsåldern beaktas. Jag vill lyfta fram det nödvändiga i att undersökningar av anciennitetsprincipen tar sin utgångspunkt i studier av såväl ledamöternas levnadsålder som deras uppnådda tjänstgöringstid i riksdagen.

Jag avser att motivera en sådan vidgning av anciennitetsbegreppet utifrån tre olika aspekter: en *idéhistorisk*, en *juridisk* och en *kvantitativ*. Samtliga tre infallsvinklar stöder, i varierande grad, min tes att riksdagsledamöternas levnadsålder är en viktig faktor, vid sidan av riksdagsålder, vid forskning om anciennitetsprincipen.

Det idéhistoriska perspektivet: anciennitetsbegreppet

Anciennitetsbegreppet härstammar från franskans ord för gammal, *ancien*, och betyder att någon ges företrädesrätt på grund av ålder eller tjänsteår.² I den engelskspråkiga litteraturen talas om ett senioritetssystem ("the seniority system"). Seniority, liksom vårt svenska ord för veteraner och äldre medlemmar, seniorer, härstammar från latinets ord för gammal, *senex*³ (Hinckley, 1972, s. 7).

Anciennitetsbegreppet etablerades i det svenska språket under tidigt 1700-tal, genom adliga och militära traditioner ifråga om utnämningar och placeringar. Särskilt inom militärväsendet användes ordet tidigt.⁴ Den militära uppslutningen bakom anciennitetsprincipen lät sig senare avspeglas i den svenska lagstiftningen. Redan i en lagtext från mitten av 1800-talet finner vi anciennitetsbegreppet utnyttjat. Kungl Maj:ts nådiga Reglemente för dess Sjökrigsskola (SFS 1867:38), 6 kap. 69-72 §§, innehåller regler om betygsättning och anciennitetsberäkningar för kadetterna på sjökrigsskolan. Ancienniteten beräknades enligt denna författning utifrån de betyg kadetterna erhållit. I § 70 sägs att "*[m]ellan kadetter, som utgå samtidigt, bestämmes ancienniteten efter de olika summor, som erhållas, då alla ofvannämnda betyg hopsummeras. Skulle samma betygsummor erhållas, bestämmes ancienniteten genom lottning*".

Ännu på 1970-talet diskuterades anciennitetsprincipens tillämpning i befordringsärenden inom försvarsmakten. I en utredning om det militära befordringsförfarandet, SOU 1974:46, togs principens betydelse upp i samband med en redogörelse för de allmänna reglerna om befordringar och tjänstetillsättningar inom den statliga förvaltningen (SOU 1974:46, s. 63).⁵

Anciennitetsprincipen har en lång tradition bakom sig vid befordringar och tjänstetillsättningar inom den statliga förvaltningen. Redan i 1809 års regeringsform, 28 § 2 st. 1 p, stadgades att regeringen som befordringsgrund vid tjänstetillsättningar endast skulle fästa avseende vid den sökandes "*förtjänst och skicklighet*". Enligt Författningsutredningen förstods med ordet "*förtjänst*" den vana som någon förvärvat genom en tidigare tjänstgöring. I praktiken ansågs detta motsvara antalet tjänsteår (SOU 1963:17, Del 2, s. 260; Malmgren, m.fl, Sveriges grundlag 10 uppl. vid 28 §; Schmidt, 1988, s. 107). Motsvarande bestämmelse återfinns vi i den nuvarande regeringsformen 11 kap. 9 §, som stadgar att avseende endast får fästas "*vid sakliga grunder, såsom förtjänst och skicklighet*" vid tillsättande av statliga tjänster. Regeringsformens (RF:s) förtjänst- och skicklighetsrekvisit upprepas i 4 kap. 3 § Lagen om offentlig anställning (LOA). Sedan 1986 har anciennitetsprincipens betydelse vid tillsättandet av statliga tjänstemän minskat.⁶

I litterära sammanhang finner vi anciennitetsbegreppet använt hos ett flertal författare under 1800-talet. Petrus Læstadius och Esaias Tegnér var kritiska till denna företrädesrätt för äldre och trojänare: "*Det rätta segrar väl slutligen, men det är förargligt, att det usla alltid har sin tur och anciennitetet förut*", skrev Tegnér. Læstadius var inte mindre kritisk till anciennitetsprincipen: "*Den jernhårda anciennitetsmaximen utesluter skickligheten från allt slags beräkning*

vid *befordringar*" (båda citaten: Svenska Akademien, 1898, spalt 1276-1277).⁷

Även i religiösa sammanhang finner vi en stark uppslutning bakom anciennitetsprincipen. Beteckningen "de äldstes råd" användes redan under antiken om styrande organ. Detta antyder att äldre och erfarna personer fick vara med och bestämma. I bibeln avser beteckningen "de äldste" att utpeka styresmän i allmänhet och kristna ledare i synnerhet (Bibeln, s. 458-459). Även i detta sammanhang bidrar Esaias Tegnér med stöd för anciennitetsprincipens vikt i den kyrkliga anställningshierarkin (Tegnér, 1924, s. 511). I ett av Esaias Tegnér's brev (13 november 1825) omtalas hur ämbetsmännen vid denna tidpunkt kunde "*avancera, efter tour och anciennitet till Statens högsta embeten. Här i Lund har vi fått en sådan till Biskop och Procancellor...*" (Tegnér, 1924, s. 511).

Inom den diplomatiska kåren finns en gammal tradition att utse en doyen bland de i landet verksamma ambassadörerna. Det är den till tjänsteåren äldste i diplomatkåren som fungerar som doyen i ett land (Andersson, 1993, s. 207).

Politiker har en tämligen likartad bild av anciennitetsprincipens tillämpning i den svenska riksdagen. Det visar en genomgång av ett antal politiska memoarböcker. I likhet med forskningslitteraturen fokuserar memoarlitteraturen huvudsakligen på riksdagstjänstgöringstidens längd. Kjell-Olof Feldt skriver om en tillämpad "*senioritetsregel*" (Feldt, 1991, s. 55), medan Ulf Adelson talar om en "*senilitetsprincip*" (Adelson, 1987, s. 93). Adelson skriver att en "*senilitetsprincip*" är "*stadfäst i riksdagen. —. Någoting annat än antal år i riksdagen gäller inte.*" (Adelson, 1987, s. 93).⁸

Redan Louis de Geer tog dock upp anciennitetsprincipens tillämpning i riksdag och regering (de Geer, 1892, s. 67 f). Hugo Hamilton talar också, i sina dagböcker, om att anciennitetsprincipen varit avgörande vid utskottsvalen⁹ (Hamilton, 1955, s. 129). Gunnar Helén är inte lika tydlig, men talar om att det funnits en lärotid i riksdagen (Helén, 1991, s. 219). Folkpartiledaren Bertil Ohlin hävdar att folkpartiets utskottsplatser fördelats efter två principer, varav anciennitetsprincipen var den ena.¹⁰ Utskottsplatserna fördelades efter en beräkning av riksdagsledamöternas tjänstgöringstid i riksdagen. Den andra principen innebar att partiet undvek att göra förflyttningar mellan utskotten mot någon ledamots önskemål (Ohlin, 1972, s. 283). Enligt socialdemokraten Yngve Möller, avgjordes utskottsplaceringarna efter hänsyn till yrke och erfarenhet, mindre efter riksdagsmännens egna förutsättningar och önskemål. Lång riksdagserfarenhet innebär naturligtvis ett visst mått av erfarenhet. Enligt Möller verkade det dock oftast vara "*slumpartat var en ledamot hamnade*" (Möller, 1983, s. 207). Socialdemokraten Sten Andersson har poängterat riksdagserfarenhetens betydelse för riksdagsledamöternas placering i plenisalen (Andersson, S, 1993, s. 300).

I det idéhistoriska perspektivet har den samtidiga betoningen på levnadsålder och tjänstgöringsålder främst kunnat knytas till ordboksdefinitioner och bibliska sammanhang. I övrigt har det varit tjänstgöringstidens längd som varit meriteringsgrund för militärer, diplomater, statligt anställda och politiker. Min tes – att en teoretisk definition av anciennitetsbegreppet bör ta fasta på *både*

levnadsålder och tjänstgöringsålder – får således ett visst, om än svagt stöd. Det är åtminstone inte obekant i idéhistorien att levnadsåldern, vid sidan av tjänstgöringsåldern, är intressant i samband med anciennitetsprincipen.

Det juridiska perspektivet: normer och regler i lagstiftande församlingar

Anciennitetsprincipen, liksom andra normer och regler i organisationer och institutioner, kan vara av två slag: formella eller informella. Med formella regler avses skriftligt nedtecknade regler i t.ex. lag- eller grundlagsform. Informella regler saknar ett sådant nedtecknat stöd.

Hur skall då anciennitetsprincipen betraktas? Är anciennitetsprincipen en formell eller informell regel? Det saknas ett givet svar på denna till synes enkla fråga. Frågan är dock högst berättigad utifrån syftet att söka stöd för tesen att anciennitetsbegreppet avser *både* levnads- och tjänstgöringsålder. Ett eventuellt skriftligt och formellt lagstöd för principen skulle vara en naturlig utgångspunkt för en diskussion om begreppets innebörd.

Det vanligaste förhållningssättet i den amerikanska senioritetslitteraturen är att helt oproblematiserat hänföra anciennitetsprincipen till det informella regelsystemet. Ett exempel på detta är Barbara Hinckley (1972) som menar att anciennitetsprincipen är en icke formaliserad regel, ömsom betraktad som en vana, ömsom som en praxis eller kutym: "*The 'seniority' rule is a custom, not a formal rule of Congress.*" (Hinckley, 1972, s. 5). Hinckley (1978) sätter likhetstecken mellan normer och informella regler: normer är informella regler. Hon betonar främst distinktionen mellan skrivna och oskrivna regler: "*norms are informal rules, frequently unspoken because they need not be spoken, which may govern more effectively than any written rule*" (Hinckley, 1978, s. 59).

Även Nelson Polsby betraktar senioritetssystemet som en norm/custom (Polsby, m.fl., 1969, s. 789 och 791). George Goodwin menar att senioritetssystemet snarare är en vana än en skriven regel: "*[I]t is a custom enforced by opinion, rather than by written rules.*" (Goodwin, 1959, s. 417). Gary W. Copeland skriver såväl om senioritetsregeln som om senioritetsnormen (Copeland, 1987, s. 554 f). På annat håll utpekas systemet som en oskriven lag (*the unwritten law*) i den amerikanska kongressen, eftersom systemet saknar stöd i konstitutionen och kongressreglerna (Tobin, 1986, s. xi och s. 3). Även utifrån den något mer nyanserade diskussionen om förhållandet mellan normer och formella respektive informella regler som kan utläsas hos Barbara Sinclair (1989), bör anciennitets- och senioritetsprincipen kunna karakteriseras som en informell regel.

Att den amerikanska senioritetslitteraturen varit relativt samstämmig i sin karaktäristik av principen får inte förleda oss att tro att anciennitetsprincipens legala ställning i Sverige skulle vara lika okomplicerad. Att beskriva den svenska anciennitetsprincipen som uteslutande en informell regel är inte tillfredsställande, eller ens korrekt. Anciennitetsprincipen har i Sverige *både* en

formell och en informell tradition. Tidigare forskning har underlåtit att observera det formella lagstöd för anciennitetsprincipen som funnits under en längre tid. Sådant formellt stöd gäller för riksdagsarbetet, men också för annan verksamhet utanför riksdagshuset, och finns i RF, riksdagsordningen (RO) och andra lagregler.

Det finns ett antal regler i RF och RO i vilka anciennitetsprincipen intar en framträdande plats. Den nuvarande RO innehåller en bekräftelse på anciennitetsprincipens betydelse i riksdagsarbetet. I RO 2-kap. 2 § finns en regel om vem som skall leda riksdagens kammarsammanträde vid talmannens och vice talmännens förfall. I en sådan situation *"ledes sammanträdet av den av de närvarande ledamöterna som längst tid har varit ledamot av riksdagen. Om två eller flera har tillhört riksdagen lika länge, har den äldste av dem företräde."* En motsvarande regel träffar vi på i RF 7 kap. 8 §, om fullgörandet av regeringschefens uppgifter. Vid statsministerns, eller dennes ställföreträdare, förfall *"övertages statsministerns uppgifter istället av det av de tjänstgörande statsråden som har varit statsråd längst tid. Om två eller flera har varit statsråd lika länge, har den äldste av dem företräde."*

En sådan grundläggande detalj som ledamöternas placering i kammaren har sin grund i anciennitetssystemet. Sveriges riksdagsledamöter är, i plenisalen, placerade valkretsvis och efter riksdagsserfarenhet. De 29 valkretsarna är i plenisalen sammanhållna, och ledamöter från olika partier sitter därför intill varandra. Inom varje valkrets är riksdagsplatserna fördelade enligt anciennitetsprincipen¹¹ (Andersson, 1993, s. 300). Vid beräkningen av ledamöternas placering i kammaren tas hänsyn till både levnads- och riksdagsålder. Om flera ledamöter uppnått samma riksdagsålder placeras de efter avtagande levnadsålder.

Det juridiska perspektivet gav sålunda ett relativt starkt stöd för min tes om behovet av en vidgning av anciennitetsbegreppet. I den juridiska traditionen har man med anciennitetsprincipen avsett såväl levnadsålder som tjänstgöringsålder, också i de parlamentariska sammanhangen. Hög levnadsålder har givit företräde när flera ledamöter innehaft lika lång riksdagsserfarenhet.

Det kvantitativa perspektivet: Sveriges riksdag 1922 – 1994

När anciennitetsprincipen har diskuterats i den svenska statsvetenskapen har det varit i betydelsen riksdagsålder. Brusewitz tog tidigt upp anciennitetsprincipens betydelse för sammansättningen av riksdagsorgan och utskott. Brusewitz påpekade att olika *"partivärdighets- och anciennitetsynpunkter spela[t] en väl stor roll vid personurvalet."* (Brusewitz, 1933, s. 130). Brusewitz antyder dock att levnadsåldern haft en viss betydelse för möjligheterna att få en plats i utrikesnämnden, eftersom en del *"ledamöter i denna [utrikesnämnden] tillhöra ... partiernas äldsta och mest inflytelserika män."* (Brusewitz, 1933, s. 129). Nils Stjernquist har senare påstått att riksdagsåldern varit den, i första hand och utan tvekan, bestämmande faktorn vid fördelningen av utskottsuppdragen (Stjernquist, 1966, s. 323). Agne Gustafsson och Carl Gustaf

Carlsson säger "att anciennitetsprincipen vid val till utskotten har varit normerande för samtliga riksdagspartier." (Gustafsson och Carlsson, 1968, s. 139). Den har dessutom sagts vara relativt stark, i betydelsen att få avsteg har gjorts från principen (Gustafsson och Carlsson, 1968, s. 139). Även Lars-Göran Andersson (1984) utgår från att det finns en anciennitetsprincip med stor betydelse vid fördelningen av riksdagens utskottsuppdrag.

Ledamöter med den längsta riksdagserfarenheten antas ha störst möjlighet att välja vilket utskott de skall placeras i (Andersson, L-G, 1984, s. 2). Också i *Folkets främsta företrädare*, SOU 1986:27, fastslås att anciennitetsprincipen har haft en betydande inverkan vid fördelningen av utskottsplatserna. Enligt Torbjörn Larsson följer "[fördelningen av utskottsplatser ... i huvudsak anciennitetsprincipen...]" (SOU 1986:27, s. 51). Magnus Hagevi (1993; 1994; 1995) har också bekräftat anciennitetsprincipens betydelse vid fördelningen av utskottsuppdragen i riksdagen.

Kvantitativt undersökningsmaterial av anciennitetsprincipens ställning i den svenska riksdagen har presenterats av Björnberg (1946), Stjernquist (1966), Gustafsson och Carlsson (1968) och Hagevi (1993; 1994; 1995).

Björnberg (1946) kunde genom en mindre undersökning redan på 1940-talet konstatera att anciennitetsprincipen måste vara mycket stark i den svenska riksdagen. Björnberg presenterade beräkningar grundade på riksdags- och utskottsledamöternas invalår, en tidig användning av riksdagsåldern för att beskriva anciennitetsprincipens styrka. Enligt honom var det inte ovanligt att riksdagsledamöter fick tillbringa åtta till tio år i riksdagen innan de erhöll en ordinarie plats i riksdagens utskott, och endast undantagsvis förekom det att anciennitetsprincipen frångicks.

På 1960-talet kom nya undersökningar som berörde anciennitetsprincipens betydelse för rekryteringen till riksdagsutskotten. Stjernquists studie (1966) innehöll beräkningar av den genomsnittliga riksdagsåldern för utskottens ordinarie ledamöter. Enligt Stjernquist var det främst riksdagsåldern som avgjorde fördelningen av utskottsuppdragen mellan partiernas ledamöter och fördelningen av presidieplatserna (Stjernquist, 1966, s. 323 ff).

Gustafsson och Carlsson (1968) undersökte anciennitetsprincipen och det svenska utskottsväsendet genom att beräkna medelåldern, riksdagsåldern och invalåldern för de ordinarie utskottsledamöterna, samtliga riksdagsledamöter och utskottens presidieledamöter (Gustafsson och Carlsson, 1968, s. 139-146).

I en uppsats från 1993 indelar Hagevi riksdagsutskotten i olika statusnivåer med stöd av den genomsnittliga riksdagsåldern för respektive utskott. Hagevi (1994) utnyttjar riksdagsåldern för att konstatera att anciennitetsprincipen var som starkast i riksdagen under 1950-talet.

En anledning till att forskarna har valt riksdagsåldern som huvudsaklig operationalisering skulle kunna vara att forskarna har uppfattat sambandet mellan riksdagsålder och levnadsålder som synnerligen starkt. Naturligtvis finns det ett sådant samband. Den som hunnit sitta ett stort antal riksdagsår har även en relativt hög levnadsålder. Poängen i mitt resonemang är emellertid att detta samband inte är absolut. Det föreligger en tillräckligt stor skillnad för att det skall vara motiverat att studera såväl ledamöternas levnadsålder som deras

Tabell 1. Sambandet mellan riksdagsålder och levnadsålder i Sveriges riksdag 1929-1994 (Pearsons r).

	1929	1941	1953	1969	1976	1985	1988	1994
Riksdagen	0,54	0,59	0,61	0,71*	0,54	0,51	0,50	0,48
Borgerliga	0,56	0,53	0,57	–	0,45	0,46	0,43	0,39
Socialistiska	0,66	0,66	0,68	–	0,65	0,58	0,63	0,55

Källa: Riksdagens årsbok i olika versioner 1929-1994.

* Avser enbart riksdagens andra kammare.

tjänstgöringsålder. Det framgår tydligt av tabell 1 som presenterar sambandet (Pearsons r) mellan riksdagsålder och levnadsålder i riksdagen. Tabellen visar motsvarande samband för riksdagen vid åtta olika tillfällen, fyra mättillfällen avser tvåkammarriksdagen och fyra mättillfällen avser enkammariksdagen.

Som kunde förväntas är sambandet mellan de båda variablerna riksdagsålder och levnadsålder starkt. I tabell 1 går att utläsa att sambandet var som starkast för 1969 års riksdag. Korrelationen mellan levnadsålder och riksdagsålder var då $r = 0.71$. Sambandet var således mycket starkt. Enkammariksdagen uppvisar dock svagare samband än tvåkammarriksdagen. Under den senaste tioårsperioden har sambandet varit överraskande svagt. Beräkningarna visar att det finns ett klart samband mellan levnadsålder och tjänstgöringsålder. En hög riksdagsålder är korrelerad med en hög levnadsålder. Låga värden för riksdagsåldern åtföljs av låga värden för levnadsåldern. Men, och det är det intressanta i sammanhanget, sambandet är inte fullständigt. Anciennitetsforskningen tycks dock ha utgått från att sambandet inte bara har varit starkt, utan att det också har varit fullständigt. Beräkningen av Pearsons r visar att detta inte har varit ett riktigt antagande.

Ett mer närgånget studium av det kvantitativa materialet anger tänkbara förklaringar till de oväntat svaga sambanden mellan variablerna levnads- och riksdagsålder. I tabell 2 presenteras riksdagens genomsnittliga levnadsålder och riksdagsledamöternas genomsnittliga tjänstgöringstid för tidsperioden 1922-1994. Beräkningarna har gjorts vid tjugotvå olika tidpunkter, i samband med de ordinarie valen (andrakammarvalen fram till 1969).¹² I samma tabell återfinns också ledamöternas genomsnittliga invalsålder för motsvarande tidpunkter. Uppgifter om ledamöternas levnadsålder och riksdagstjänstgöringstid finner man enkelt i olika versioner av riksdagens årsbok.¹³ Tabell 2 visar de ytterst små förändringar som ägt rum i riksdagens ålderssammansättning under 1900-talet vad gäller riksdagsledamöternas genomsnittliga riksdags-, levnads- och invalsålder.

Riksdagsledamöterna var som äldst strax efter andra världskrigets slut. Varken senare eller tidigare har ledamöterna, i genomsnitt, varit äldre. En tydlig skillnad kan noteras mellan ledamöternas medelålder under tvåkammarssystemet och enkammariksdagen. Genomsnittsåldern i enkammariksdagen har legat strax över femtioårsstrecket, medan tvåkammarriksdagen hade en något högre genomsnittlig ålder.¹⁴ Den nuvarande riksdagen utmärker sig tydligt.

Tabell 2. Riksdagsledamöternas genomsnittliga levnadsålder, riksdagsålder och invalsålder samt andel debuterande ledamöter. Sveriges riksdag 1922-1994 (år och procent).

Riksdagsår	Levnadsålder	Riksdagsålder	Invalsålder	Andel debuterande (%)
1922	50,1	8,1	42,0	17
1925	51,4	9,2	42,2	12
1929	53,5	10,3	43,2	13
1933	54,2	11,0	43,3	17
1937	53,8	10,2	43,6	20
1941	53,8	11,1	42,6	15
1945	54,9	11,4	43,5	12
1949	55,1	10,2	44,9	18
1953	55,3	10,1	45,2	13
1957	55,0	9,5	45,5	14
1961	54,8	9,9	44,9	10
1965	54,7	9,4	45,2	12
1969	53,5	9,1	44,4	18
1971	51,0	7,6	43,4	22
1974	51,4	7,9	43,5	16
1976	50,5	8,4	42,2	13
1979	50,6	8,2	42,4	18
1982	50,8	8,2	42,7	21
1985	50,9	8,0	42,9	21
1988	50,4	7,3	43,0	21
1991	50,6	7,3	43,2	30
1994	48,6	6,5	42,2	28
1922-1994	52,5	9,0	43,5	17

Källa: Riksdagens årsbok i olika versioner 1922-1994.

Aldrig tidigare har vi haft en riksdag med lägre medelålder. De "gubbiga" riksdagarnas tid från 1950-talet är definitivt förbi. För första gången under den demokratiska perioden i Sveriges riksdag understiger riksdagsledamöternas medelålder 50 år (Rothstein 1995, s. 72f).

Beträffande riksdagsledamöternas genomsnittliga riksdagserfarenhet har förändringarna varit små under 1900-talet. Ledamöternas genomsnittserfarenhet av riksdagsarbetet ökade från demokrativalet 1921 fram till 1945.¹⁵ Sedan 1945, då ledamöterna i genomsnitt suttit 11,4 riksdagar, har den genomsnittliga riksdagsåldern sjunkit, med undantag för en försiktig uppgång under första halvan av 1970-talet. Den senare sammanföll, och har sannolikt sin förklaring i, den nyinstittade enkammarriksdagen. Från enkammarriksdagens införande

Tabell 3. Socialistiska och borgerliga riksdagsledamöters genomsnittliga levnadsålder, riksdagsålder och invalsålder. Sveriges riksdag 1922-1994 (år).

Riksdagsår	Levnadsålder		Riksdagsålder		Invalsålder	
	Borg.	Soc.	Borg.	Soc.	Borg.	Soc.
1922	-	-	-	-	-	-
1925	53.8	48.0	9.5	8.7	44.2	39.3
1929	55.9	49.6	9.1	10.7	46.8	38.8
1933	57.0	50.7	10.9	11.0	46.2	39.7
1937	55.7	51.7	9.5	10.7	46.2	41.0
1941	55.9	52.1	10.7	11.3	45.2	40.7
1945	55.4	54.5	9.9	12.5	45.5	42.0
1949	55.5	54.7	10.9	11.9	44.6	42.8
1953	55.5	55.0	7.7	12.1	47.7	42.9
1957	55.8	54.2	8.1	10.8	47.6	43.4
1961	55.4	54.1	8.6	11.1	46.9	43.1
1965	54.5	54.9	8.1	10.6	46.3	44.2
1969	54.3	52.8	8.7	9.4	45.6	43.3
1971	50.8	51.1	6.3	8.9	44.6	42.2
1974	51.8	51.0	6.8	8.9	45.0	42.1
1976	51.1	49.9	7.5	9.3	43.6	40.6
1979	50.8	50.3	7.3	9.2	43.6	41.1
1982	51.0	50.7	7.2	9.0	43.9	41.6
1985	51.6	50.2	7.2	8.8	44.4	41.3
1988	51.1	50.0	7.0	8.5	44.2	41.5
1991	51.4	50.2	6.8	9.1	44.6	41.1
1994	50.6	47.5	6.8	6.7	43.8	40.8
1922-1994	53.6	51.6	8.3	10.0	45.3	41.6

Källa: Riksdagens årsbok i olika versioner 1922-1994.

har riksdagsåldern legat stabilt kring åtta tidigare bevistade riksdagar.¹⁶ Sedan slutet av 1970-talet (valet 1979) har riksdagsåldern sjunkit bland riksdagsledamöterna. Den genomsnittliga riksdagsåldern för de ledamöter som valdes in vid 1994 års val är den minsta någonsin, endast 6,5 riksdagsår, och för första gången under 7 riksdagsår.¹⁷ Mot denna bakgrund är förslag om s.k. "term-limits" intressanta.¹⁸ Genomförandet av en "term-limits" på två mandatperioder skulle, med nuvarande fyraåriga mandatperioder, snarast kunna medföra en förlängning av de svenska riksdagsledamöternas genomsnittliga tjänstgöringstid!

Beräkningarna av invalsåldern, som innefattar såväl riksdags- som levnadsåldern, visar på ett intressant förhållande. Trots de förbättrade möjligheterna att bli invald i riksdagen vid unga år har riksdagsledamöternas faktiska invalsålder endast sjunkit något under den studerade tidsperioden. Valbarhetsåldern har, genom olika reformer, sänkts sedan 1922.¹⁹ Reformerna har inte givit något märkbart genomslag i riksdagsledamöternas faktiska invalsålder. Från 1922 ökade invalsåldern fram till 1957. Mellan 1957 och 1976 sjönk invalsåldern. Sedan mitten av 1970-talet har invalsåldern stadigt ökat. Ledamöterna blir tydligt äldre vid riksdagsinträdet, även om ökningen är tämligen liten. Valet 1994 markerar möjligen en vändning.

Behovet av en vidare definition av anciennitetsbegreppet blir utomordentligt tydligt vid en jämförelse av ålderssammansättningen i det borgerliga respektive socialistiska riksdagsblocket för tidsperioden 1922-1994. Tabell 3 visar ålderssammansättningen i det borgerliga och socialistiska blocket mellan 1922 och 1994.²⁰ I tabellen anges, som i tabell 2, genomsnittliga värden för ledamöternas levnadsålder, tjänstgöringstid och invalsålder.

Tabellen utvisar att socialistiska ledamöter i allmänhet har varit något yngre än sina borgerliga riksdagskollegor.²¹ Samtidigt är det de socialistiska riksdagsledamöterna som har haft den genomsnittligt sett längsta riksdagserfarenheten vid samtliga mätillfällen, utom vid 1925 års riksdag.²² Härav kan slutsatsen dras att de socialistiska riksdagsledamöterna har haft den lägsta invalsåldern. Det finns en, i mitt tycke, viktig skillnad mellan de borgerliga och socialistiska riksdagsledamöternas ålderssammansättning och den bör beaktas vid forskning kring anciennitetsprincipen. Socialistiska ledamöter har, i kraft av sin generellt lägre invalsålder, bättre förutsättningar att uppnå längre riksdagserfarenhet än borgerliga riksdagsledamöter.

Resultaten i tabell 3 går på tvärs med den vedertagna beskrivningen av sambandet mellan tjänstgörings- och levnadsålder. I riksdagen är det de borgerliga riksdagsledamöterna som är genomsnittligt sett äldst, trots att det är de socialistiska ledamöterna som innehaft den generellt sett längsta riksdagserfarenheten. Det borgerliga blockets höga medelålder har åtföljts av en låg genomsnittlig riksdagsålder. Socialisternas låga medelålder har sammanhängt med en genomsnittligt hög riksdagsålder.

Sambanden mellan riksdagsålder och levnadsålder inom de politiska blocken vid olika tillfällen återfinns i tabell 1. Sambanden mellan de båda variablerna, levnads- och riksdagsålder, visar sig vara måttligt starka också inom de båda politiska blocken. Svagast är sambanden inom det borgerliga blocket. Styrkan i sambanden når som mest $r = 0.57$ (1953). För 1994 års riksdag är sambandet inte starkare än $r = 0.39$ för det borgerliga blocket. Sambanden är genomgående något starkare inom det socialistiska blocket. Tabellen visar att sambanden, också inom blocken, har varit svagare för enkammarriksdagen än för tvåkammarriksdagen.

Det kvantitativa perspektivet har visat hur betydelsefullt det är att beakta *både* levnadsålder *och* tjänstgöringsålder vid forskning om Sveriges riksdag och anciennitetsprincipens ställning. Det kvantitativa materialet har visat att levnads- och tjänstgöringsålder inte är samma sak. Tvärtom finns det ett ovän-

tat svagt samband mellan variablerna levnads- och tjänstgöringsålder. Dessutom har det framkommit att sambandet mellan variablerna är svagare för enkammarriksdagen än tvåkammarriksdagen och svagare inom det borgerliga blocket än inom det socialistiska. Skillnaderna ifråga om det borgerliga och socialistiska blockets ålderssammansättning, utifrån levnads-, tjänstgörings- och invalsålder, visade sig vara mycket stora.

Slutsatser

Slutsatsen av den här uppsatsen är att anciennitetsbegreppet bör definieras vidare än vad som gjorts i den hittillsvarande anciennitetslitteraturen. Utifrån den *idéhistoriska* diskussionen om anciennitetsbegreppets språkliga ursprung och innebörd har jag försökt visa att begreppet består av två skilda typer av åldrar: levnadsålder och uppnådd tjänstgöringsålder.

Även i lagtext, mitt *juridiska* perspektiv, finns stöd för en uppdelning av anciennitetsbegreppet i ålder och tjänstgöringstid. RO och RF beaktar såväl levnads- som tjänstgöringsåldern. Lagtexterna anger att hänsyn skall tas till levnadsåldern när en rangordning efter tjänstgöringsåldern inte är tillräckligt utslagsgivande (RO 2 kap. 2 § och RF 7 kap. 8 §).

Också en *kvantitativ* belysning av sambandet mellan levnadsålder och tjänstgöringsålder ger stöd för uppfattningen att anciennitetsprincipen bör studeras utifrån *både* levnadsålder *och* tjänstgöringsålder. Sambandet mellan variablerna ålder och riksdagsålder visade sig vara starkt, men inte fullständigt. Enkammarriksdagen uppvisar svagare samband mellan variablerna än tvåkammarriksdagen. De kvantitativa resultaten av skillnaderna mellan de båda politiska blockens ålderssammansättning förstärkte min argumentation. Sambanden var tydligt svagare inom det borgerliga blocket. Det finns således utrymme för en bredare definition av anciennitetsprincipen, där förutom riksdagerferenheten också levnadsålderns betydelse beaktas.

Avslutande kommentar

Hittills har jag visat att något fullständigt samband inte föreligger mellan levnadsålder och riksdagsålder. Stödet för den drivna tesen – att anciennitetsforskning bör utgå från studier av *såväl* levnads- *som* riksdagsålder – har hämtats från idéhistorien, juridiken och kvantitativt material om riksdagen. Uppsatsens syfte har inte varit att närmare diskutera de konsekvenser som följer av användningen av den snävare operationaliseringen av anciennitetsbegreppet som endast tar hänsyn till tjänstgöringstidens längd. I det följande skall jag dock, i korta ordalag, fokusera något på sådana konsekvenser.

I flera nordiska studier har forskare önskat rangordna parlamentsutskotten efter status (Gustafsson och Carlsson, 1968; Anckar, 1972; Hagevi, 1993). Två av dessa skall i det följande användas som exempel på att det kan få konsekvenser att endast beakta riksdagsåldern och inte levnadsåldern vid studier av

anciennitetsprincipens tillämpning.²³ Tre tänkbara operationaliseringar finns att tillgå för att rangordna utskott efter status: *riksdagsålder*, *levnadsålder* och *invalsålder*, där den senare åldern inkluderar de båda första.²⁴

Jag har utnyttjat det äldre forskningsmaterialet för att studera överensstämmelsen mellan rangordningar utifrån levnads-, riksdags- och invalsålder. Den finska studien (Anckar, 1972, s. 13, 19 och s. 23) visar att två olika rangordningar, efter levnadsålder och riksdagsålder, är mycket starkt korrelerade med varandra (rangkorrelation 0.97).²⁵ Svensk forskning (Gustafsson och Carlsson, 1968, s. 140 f) visar däremot på större skillnader mellan rangordningar av riksdagsutskotten efter levnadsålder respektive riksdagsålder (rangkorrelation 0.55).²⁶ Rangordningar av utskotten efter invalsålder, som inbegriper både levnads- och riksdagsålder, uppvisar i Sverige (Gustafsson och Carlsson, 1968, s. 140 f) mycket stora likheter med rangordningar som endast utnyttjar ledamöternas riksdagsålder (rangkorrelation 0.98). Motsvarande överensstämmelse mellan finska rangordningar av utskotten är betydligt sämre (rangkorrelation 0.52). Det saknar således inte betydelse vilken operationalisering som forskarna väljer att utgå från vid rangordningar av parlamentsutskottens status.

Vid en närmare granskning av de svenska utskottsrangordningarna förefaller det mindre lämpligt att *enbart* utgå från ledamöternas levnadsålder.²⁷ En sådan rangordning ger ett något orimligt resultat. Lagutskotten får en alltför upphöjd rangposition, medan statsutskottet rangordnas för långt ner för att vara en trovärdig avspiegling av utskottens status. Det är däremot svårt att avgöra vilken av de två andra rangordningarna – utifrån riksdagsålder respektive invalsålder – som bäst överensstämmer med det som forskarna önskar belysa med hjälp av anciennitetsprincipen. Konsekvenserna av vilken operationalisering av anciennitetsbegreppet som utnyttjas är tydliga. Rangordningar presenterade utifrån riksdagsålder ger ett resultat som i stort sett, men inte helt, överensstämmer med rangordningar utifrån *såväl* ledamöternas levnads- *som* riksdagsålder, genom utnyttjandet av invalsåldern. Därmed har jag *både* kunnat visa att det finns en tydlig skillnad mellan levnads- och tjänstgöringsålder *och* att denna skillnad får konsekvenser vid operationaliseringar av och forskning om anciennitetsprincipen.

Vad jag har velat visa med denna uppsats är att forskning om anciennitetsprincipens ställning i riksdagen bör utgå från beräkningar av såväl riksdagsledamöternas levnadsålder som deras tjänstgöringsålder. Det går inte att, med vetenskaplig tillfredsställelse, begränsa eventuella forskningsinsatser till parlamentsledamöternas tjänstgöringstid. Kompletterande insikter om anciennitetsprincipen och dess tillämpning på Helgeandsholmen skulle vinnas genom ett utnyttjande av en bredare definition av anciennitetsbegreppet som också inkluderar riksdagsledamöternas levnadsålder.

Noter

1. Peter Esaiasson, Mikael Gilljam och Magnus Hagevi vid Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg har givit värdefulla synpunkter på tidigare utkast till denna uppsats.
2. Ord för alla, 1993. Se också Östergren (1976), uppslagsordet anciennitet. Jfr. dock Malmström (1980) och Jörgensen (1993) som båda, vid uppslagsordet anciennitet, hävdar att principen innebär en företrädesrätt pga tjänstgöringsår, (tjänsteår/anställningstid).
3. Även den amerikanska senaten hämtar sitt namn från samma ordbas.
4. Svenska Akademiens ordbok öfver svenska språket, 1898, spalt 1276-1277; Nordisk familjebok, band 1, s. 919.
5. 28 § i 1809 års regeringsform.
6. Skickligheten sätts numera främst bland befordringsgrunderna om det inte finns särskilda skäl för något annat (4 kap. 3 § 3 st. LOA). Endast om de sökande har lika, eller i stort sett lika, skicklighet får förtjänsten bli avgörande.
7. Petrus Læstadius (1802-41) var präst och kyrkoherde. Han är mest känd för sin mission i lappmarken. Böckerna om hans missionsresor har ett högt litterärt värde och utgör ett viktigt tidsdokument om vår svenska same- och lappkultur.
8. Både Feldt och Adelson kan tänkas ha varit inspirerade av utländsk, företrädesvis amerikansk, parlamentsforskning/litteratur. I USA använder sig forskarna och politikerna, som jag ovan påpekat, av beteckningen senioritetssystemet. Det har inte heller varit ovanligt att amerikanska kongressledamöter, eller författare, talat om riskerna med systemet som en räddningsplanka för senila kongressledamöter. Kritiker till systemet i USA har, långt före Adelson, talat om en senilitetsregel (Goodwin, 1959, s. 419 f; Hinckley, 1972, s. 2; Hinckley, 1976, s. 386). Kritiska röster om denna aspekt av senioritetssystemet finns även på annat håll (Hibbing, 1991, s. 60; Tobin, 1986, s. 37).
9. Hamiltons parti (liberala samlingspartiet) hade för vana "att vid utskottsvalen låta anciennitets-principen vara den avgörande." (Hamilton, 1955, s. 129).
10. Ohlin skriver om hur han återvände till riksdagen 1938 och hur fördelningen av utskottsplatserna gick till: "Vid fördelningen av folkpartiets utskottsplatser gick Rasjön och förtroenderådet mest efter längden av veäderbörandes tjänstgöringstid i riksdagen..." (Ohlin, 1972, s. 283).
11. RO:s regler om de enskilda ledamöternas placering i plenisalen är tämligen sparsamma. I RO 2 kap. 3 § sägs endast att det "[f]ör varje ledamot skall finnas särskild plats i plenisalen.". Av en tilläggsbestämelse (2.3.1) framgår att ledamöterna sitter i plenisalen efter valkretsstillhörighet. Att ledamöterna inom varje valkrets sitter placerade efter uppnådd anciennitet är sålunda en inom riksdagen etablerad praxis med lång tradition i riksdagen (Stjernquist, 1966, s. 97).
12. 1921 års andrakammarval var det första valet efter rösträttsreformerna 1919-1921, och kan därför anses vara det första demokratiska valet i Sverige (Esaiasson, 1990, s. 125). 1922 års riksdag har valts som utgångspunkt för den kvantitativa undersökningen som omfattar den demokratiska perioden i riksdagens historia.
13. Jag har använt mig av följande versioner av riksdagens årsbok: *Lagtima riksdagen 1922, 1925, 1929, 1933, 1937, 1941, 1945* samt *1949 års, 1953 års, 1957 års, 1961 års, 1965 års, 1969 års* och *1971 års riksdag, Riksdagens årsbok '74, 1976/77, 1979/80, 1982/83, 1985/86, 1988/89* och *1991/92* samt *Riksdagen, ledamotsförteckning 1994/95*.
14. För den del av undersökningsperioden som omfattar tvåkamarsystemet, 1922-1969, var genomsnittsåldern för hela perioden och de båda kamrarna hela 53,8 år. Andra statsvetare har redan slagit fast de stora skillnaderna mellan första och andra kammaren. Se t.ex. Olle Nyman, 1966, s. 178 (tabell 9).
15. Under de, ekonomiskt och utrikespolitiskt, oroliga åren mellan 1929 och 1953 låg den genomsnittliga riksdagsåldern över tio tidigare bevistade riksdagar.
16. Den genomsnittliga riksdagsåldern för perioden 1971-1991 har varit 7,9 riksdagsår. Under tvåkammarriksdagen var den genomsnittliga riksdagsåldern så hög som

10,1 år. Den genomsnittliga riksdagsåldern under tvåkammarriksdagen och enkammarriksdagen kan ställas i relation till de olika långa mandatperioder som gällt för respektive tidsperiod.

17. De låga genomsnittliga värdena för riksdagsåldern i tabell 1 och 3 för 1994 kan till stor del tillskrivas den stora gruppen debuterande riksdagsledamöter efter riksdagsvalet 1994. Även efter 1991 års riksdagsval tog en stor grupp debuterande ledamöter plats i kammaren. I modern tid har andelen nykomlingar inte varit större vid någon annan tidpunkt (Se Brothén, 1994, s. 42; Wiklund, 1995, s. 204f).

18. Jfr. miljöpartiet; se Bennulf (1994), s. 67.

19. Valbarhetsåldern, numera överensstämmande med rösträtsåldern, framgår av RF 3 kap. 2 och 10 §§. Genom 1919-21 års rösträtsreform bestämdes att valbarhetsåldern skulle vara 35 år till första kammaren och 23 år till andra kammaren. Valbarhetsåldern till första kammaren har successivt sänkts under 1900-talet, först 1953 till 23 år och sedan 1969 till 20 år. För att bli vald till andra kammaren krävdes mellan 1937 och 1944 en uppnådd ålder av 25 år. Därefter sänktes valbarhetsåldern åter till 23 år för att 1969 sänkas till 20 år (Halvarson, 1992, s. 4 f). Föreliggande undersökning möjliggör en kontroll av vilka faktiska konsekvenser för riksdagsledamöternas invalsålder som följt av den successiva sänkningen av den formella valbarhetsåldern.

20. Till det borgerliga blocket har m, fp, c och kds räknats. I det socialistiska blocket ingår s och v. Nyd och mp har inte karaktäriserats i blocktermer.

21. Undantaget 1965 och 1971, då skillnaden mellan blocken var ytterst liten (0,4 resp. 0,2).

22. Pga bristande officiella förteckningar över riksdagsledamöternas partibeteckning har några beräkningar för 1922 års riksdag inte kunnat göras.

23. Ett annat sätt att undersöka vilken betydelse levnadsålder, vid sidan av riksdagsålder, har för fördelningen av parlamentsuppdrag, och därmed för tillämpningen av anciennitetsprincipen, skulle vara att undersöka ledamöter från samma parti med lika lång

riksdagserfarenhet och som vid samma tillfälle har tilldelats ett visst parlamentsuppdrag, men som ordinarie ledamot respektive suppleant.

24. En proxyvariabel för ledamöternas genomsnittliga invalsålder ett visst riksdagsår kan enkelt beräknas genom att ledamöternas genomsnittliga riksdagsålder dras från ledamöternas genomsnittliga levnadsålder (invalsålder = levnadsålder - riksdagsålder). Låg genomsnittlig invalsålder för ledamöterna i ett parlamentsutskott antas spegla en hög status för utskottet.

25. Rangordningarna avser ett genomsnitt för fem olika riksdagsår (1927, 1936, 1948, 1958 och 1966).

26. Rangordningarna avser ett genomsnitt för fyra riksdagsår (1953, 1957, 1961 och 1965).

27. Det har inte heller i uppsatsen i övrigt påståtts att levnadsåldern har en självständig betydelse i anciennitetshänseende. Genomgående har det varit både levnads- och tjänstgöringsåldern som har diskuterats.

Referenser:

- Adelsohn, Ulf (1987) *Partiledare. Dagbok 1981-1986*, Malmö: Gedins.
- Anckar, Dag (1972) *Några anteckningar kring riksdagsutskottens åldersstruktur*, Åbo: Meddelanden från institutet för samhällsforskning.
- Andersson, Lars-Göran (1984) *Utskottsledamöterna i den svenska riksdagen: tidigare erfarenheter och utskottsplacering*, VII Nordiska statsvetenskapliga kongressen, Stockholm: Statsvetenskapliga institutionen vid Stockholms universitet.
- Andersson, Sten (1993) *I de lugnaste vatten...*, Stockholm: Tidens Förlag.
- Bennulf, Martin (1994) *Miljöopinionen i Sverige*, Stockholm: Dialogos.
- Bibeln*, Stockholm: Verbum.
- Bjerlöw, Torsten (1941) *Lagtima riksdagen 1941*, Stockholm: P. A. Norstedt & Söner.
- Bjerlöw, Torsten (1946) *Lagtima riksdagen 1946*, Stockholm: P. A. Norstedt & Söner.
- Bjerlöw, Torsten (1951) *Lagtima riksdagen 1951*, Stockholm: P. A. Norstedt & Söner.

- Bjerlöw, Torsten (1956) *1956 års riksdag*, Stockholm: P. A. Norstedt & Söner.
- Bjerlöw, Torsten (1962) *1961 års riksdag*, Stockholm: P. A. Norstedt & Söner.
- Bjerlöw, Torsten (1967) *1966 års riksdag*, Stockholm: P. A. Norstedt & Söner.
- Bjerlöw, Torsten (1972) *1971 års riksdag*, Stockholm: Riksdagens förvaltningsstyrelse.
- Björkhem, Barbro, red., (1991) *Riksdagens årsbok, riksmötet 1990/91*.
- Björnberg, Arne (1946) "Riksdagsutskottens rekrytering", *Tiden*, Årg. 38, Nr 4, s. 193-198.
- Brothén, Martin (1994) *De utrikespolitiska institutionernas status i Sveriges riksdag. En studie av utrikesnämnden, utrikesutskottet samt delegationerna till Nordiska rådet och Europarådet*, D-uppsats, Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen.
- Brusewitz, Axel (1933) *Nordiska utrikesnämnder i komparativ belysning*, skrifter utgivna av statsvetenskapliga föreningen i Uppsala, studier över riksdagen och utrikespolitiken II, Uppsala och Stockholm: Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala.
- Copeland, Gary W. (1987) "Seniority and Committee Transfers: Career Planning in the Contemporary House of Representatives", *The Journal of Politics*, Vol 49, s. 553-564.
- de Geer, Louis (1892) *Minnen*, upptecknade af Louis de Geer, Del 2, Stockholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag.
- Esaïasson, Peter (1990) *Svenska valkampanjer 1866-1988*, Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Feldt, Kjell-Olof (1991) *Alla dessa dagar... I regeringen 1982-1990*, Stockholm: Bokförlaget Pan Norstedts.
- Folkstyrelsekommittén (1986) Folkets främsta företrädare, *SOU 1986:27*, Folkstyrelsekommittén, Stockholm: Allmänna förlaget.
- Författningsutredningen (1963) Sveriges statsskick, del 2, motiv, förslag till regeringsform, *SOU 1963:17*, Författningsutredningen, Stockholm: Justitiedepartementet.
- Goodwin, George, Jr. (1959) "The Seniority System in Congress", *American Political Science Review*, Årg. 55, s. 412-436.
- Gustafsson, Agne och Carl Gustaf Carlsson (1968) "Anciennitetsprincipen och utskottsväsendet", *Statsvetenskaplig Tidskrift*, Årg. 71, s. 139-146.
- Hagevi, Magnus (1993) *Utskottsförflyttningar - ett steg i riksdagskarriären?* (stencil) Oslo: Nordisk statsviterkongress.
- Hagevi, Magnus (1994) "Först till kvarn får först mala: Riksdagsledamöternas utskottskarriär och anciennitetsprincipen", *Statsvetenskaplig Tidskrift*, Årg. 97, s. 175-205.
- Hagevi, Magnus (1995) *Riksdagen utifrån. En gahrtonsk teori synas i sömmarna*, Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen.
- Halvarson, Arne (1992) *Sveriges statsskick. Fakta och perspektiv*, 9 uppl., Stockholm: Almqvist & Wiksell Förlag.
- Hamilton, Hugo (1955) *Dagböcker 1911-1916*, utgivna av Gunnar Gerdner, Stockholm: Norstedts.
- Helén, Gunnar (1991) *Allt för många jag*, Stockholm: Bonniers.
- Hibbing, John R. (1991) *Congressional Careers. Contours of Life in the U.S. House of Representatives*, Chapel Hill and London: The University of North Carolina Press.
- Hinckley, Barbara (1976) "Seniority 1975: Old Theories Confront New Facts", *British Journal of Political Science*, Vol 6, 1976, 383-399.
- Jørgensen, Nils och Anders Palm (1993) *Bra Böckers svenska ordbok*, Höganas: Bokförlaget Bra Böcker.
- Larsson, Torbjörn (1986) Att vara riksdagsledamot, ur: Folkstyrelsekommittén (1986) *Folkets främsta företrädare. Tre undersökningar av riksdagsledamöternas arbete i och utanför riksdagen*, *SOU 1986:27*, Folkstyrelsekommittén, Stockholm: Allmänna förlaget.
- Lindmark, Sture (1977) *Riksdagens årsbok 1976/77*, Stockholm: Riksdagens förvaltningsstyrelse.
- Lindmark, Sture (1981) *Riksdagens årsbok 1980/81*, Stockholm: Riksdagens förvaltningsstyrelse.
- Lindmark, Sture (1986) *Riksdagens årsbok 1985/86*, Stockholm: Liber Allmänna Förlaget.
- Malmström, Sten och Iréne Györki (1980) *Bonniers svenska ordbok*, under medverkan av Peter A. Sjögren, Stockholm: Albert Bonniers Förlag AB.
- Möller, Yngve (1983) *Mina tre liv. Publicist, politiker, diplomat*, Stockholm: Tiden.
- Nordisk familjebok*, band 1, Stockholm: Nordisk familjeboks förlags aktieföretag.
- Ohlin, Bertil (1972) *Bertil Ohlins memoarer. Ung man blir politiker*, Stockholm: Bonniers.
- Ord för alla, 25 000 lånord och deras ursprung*, (1993) Stockholm: Bokförlaget Prisma.

- Polsby, N.W. (1968), "The Institutionalization of the U.S. House of Representatives", *American Political Science Review*, Årg. 62, s. 144-168.
- Polsby, N. W., Gallagher, M., Rundquist, B., (1969) "The Growth of the Seniority System in the U.S. House of Representatives", *American Political Science Review*, Årg. 63, s. 787-807.
- Rothstein, Bo (red.) (1995) *Demokrati som dialog. Demokratirådets rapport 1995*, Stockholm: SNS Förlag.
- Schmidt, Folke (1988) *Löntagarrätt*, Stockholm: Juristförlaget.
- Seth, M (1922) *Lagtima riksdagen 1922*, Uppsala och Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Sinclair, Barbara (1989) *The Transformation of the U.S. Senate*, Baltimore och London: The Johns Hopkins University Press.
- Statens offentliga utredningar (1974) *SOU 1974:46*, Befordringsförfarandet inom krigsmakten, betänkande avgivet av utredningen om befordringsförfarandet m.m. inom krigsmakten (BFK), Stockholm: Försvarsdepartementet.
- Stjernquist, Nils (1966) *Samhälle och riksdag IV. Riksdagens arbete och arbetsformer*, Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Stjernquist, Nils (red.) (1991) *Riksdagen inifrån. Tolv riksdagsledamöters hågkomster, erfarenheter och lärdomar*, Stockholm: Riksbankens Jubileumsfond och Hedemora: Gidlunds Bokförlag.
- Svenska Akademien, 1898, *Ordbok öfver svenska språket, utgifven af Svenska Akademien*, band 1, Lund: C.W.K. Gleerups förlag.
- Tegnér, Esaias (1924) *Samlade skrifter. Ny kritisk upplaga, kronologiskt ordnad, utgifven av Ewert Wrangel och Fredrik Böök*, Femte delen, 1825-1826, Stockholm: P.A. Norstedt & Söners Förlag.
- Tobin, Maurice B. (1986) *Hidden power. The Seniority System and Other Customs of Congress*, New York: Greenwood.
- Wallenberg, Jan (1989) *Den moderna demokratis problem. Om partiarbete och riksdagsarbete*, Lund: Doxa.
- Wiklund, Anna (1995) "Nykomlingar i riksdagen. - En undersökning av debuterande riksdagsledamöters agerande under 1900-talet", *Statsvetenskaplig Tidskrift*, Årg. 98, s. 199-214.
- Öhlin, Eric (1926) *Lagtima riksdagen 1926*, Stockholm: P.A. Norstedt & Söner.
- Öhlin, Eric (1931) *Lagtima riksdagen 1931*, Stockholm: P.A. Norstedt & Söner.
- Öhlin, Eric (1936) *Lagtima riksdagen 1936*, Stockholm: P.A. Norstedt & Söner.
- Östergren, Olof och Karl-Hampus Dahlstedt (1976) *Vår vanligaste främmande ord. Ordlista med uttal och förklaringar*, 36 uppl., Stockholm: Esselte Studium AB.